IOAN MILICĂ

CONCEPŢIA STILISTICĂ A LUI SEXTIL PUŞCARIU

Unanim acceptată, constatarea că în opera lui Sextil Puşcariu există numeroase consideraţii rodnice referitoare la aspectele de fond[1] ale cercetării faptelor de stil nu a impulsionat realizarea unor studii menite să pună în valoare viziunea lingvistului asupra sarcinilor stilisticii, considerată ca disciplină aflată la confluenţa retoricii cu poetica, estetica şi lingvistica.

În ansamblu, cercetările întreprinse de Puşcariu şi de reprezentanţii cercului lingvistic pe care el l-a iniţiat sunt convergente cu tendinţele profilate în lingvistica europeană de la finele secolului al XIX-lea şi din prima jumătate a veacului al XX-lea (Frisch 1995, Morpurgo Davies 1998, Malmberg 1963, Fix *et alii* 2008). O enumerare a axelor de cercetare lingvistică menţionate în scrierile ştiinţifice şi memorialistice ale creatorului Muzeului Limbii Române semnalează că nucleul viziunii neogramaticilor a fost îmbogăţit cu elemente rodnice ale orientărilor mai mult sau mai puţin legate de matca gândirii saussuriene (şcoala genevеză, cercul lingvistic praghez, funcţionalismul promovat de Karl Bühler) ori dezvoltate în paralel cu aceasta (idealismul german şi neolingvistica italiană).

Acest complex efort de sublimare a cunoştinţelor despre limbă într-o concepţie fondatoare se observă atât pe terenul studiilor de lingvistică istorică, cât şi pe teritoriul nou-apărutei stilistici. În acest punct, se impune precizarea că disciplina numită stilistică nu s-a constituit ca ansamblu unitar de ipoteze, concepte şi metode de lucru, ci s-a plămădit prin intrarea în concurenţă a mai multor teorii dezvoltate de reprezentanţii unor şcoli cu epistemologii distincte, chiar divergente. Această concurenţă a presupus, mai întâi, desprinderea stilisticii de sub puterea forţelor ce o legau, prin tradiţie, de retorică şi de estetica filosofică.

Sub impulsul marelui proiect antropologic humboldtian (Karabétien 2002), momentul în care stilistica îşi fixează o identitate specifică corespunde perioadei dintre 1850 şi *fin de siècle*, când se consolidează, în mediul elitelor, ideea că stilul este oglinda vie a spiritului uman, iar aceasta trebuie desferecată din rama străve-

[1] Un inventar preliminar al problemelor de stilistică care l-au preocupat pe savantul român nu poate neglija următoarele aspecte elementare:

a) delimitarea statutului stilisticii ca disciplină axată pe cercetarea variaţiei diafazice;

b) problematizarea unei metodologii adecvate de analiză stilistică şi fondarea unui grup de specialişti interesaţi de lucrul cu respectiva metodologie;

c) examinarea relevanţei cultural-istorice a unor fapte de stil în raport cu tradiţiile instituite în arta compoziţiei;

d) studierea proceselor de generare şi funcţionare a faptelor de stil, în acord cu observaţia că valorile expresive se manifestă, pe de o parte, în întreg materialul constitutiv al limbii (fonetic, gramatical, lexico-semantic) şi, pe de altă parte, ele reflectă abilitatea naturală a omului de a face uz de diverse categorii de resurse semiotice;

e) schiţarea unei tipologii a stilurilor.

Caietele Sextil Puşcariu, II, 2015, Cluj-Napoca, p. 253–261

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

chii arte a elocinţei. În spaţiul anglofon, de pildă, învăţaţi precum Herbert Spencer au motivat apariţia faptelor de stil prin explicaţii de natură psihologică, postulând existenţa unui *principiu al economiei energiilor mentale*[2], conform căruia

> „cu cât se acordă mai mult timp şi mai multă atenţie înţelegerii fiecărei propoziţii, cu atât mai puţin timp şi cu atât mai puţină atenţie vor fi acordate ideii conţinute" (Spencer 1892, p. 3).

Altfel spus, cu cât eficienţa economică a unui enunţ este mai mare, cu atât mai pregnantă este forţa de sugestie a respectivei comunicări verbale. Graţie acestui principiu de configurare stilistică, expresia lingvistică reflectă, deşi în chip imperfect, personalitatea fiinţei umane. Exemplele literare întrebuinţate pentru a ilustra consideraţiile teoretice întăresc ideea că scrisul artistic are cel mai pronunţat relief stilistic. Astfel de interpretări ale negocierii expresive în care se angajează protagoniştii actului de comunicare au fost concurate, în spaţiul cultural german, de încercări teoretice în care răsunau viu ecourile filosofiei idealiste şi ale ideologiei romantice[3]. Ca şi în cazul intuiţilor avansate de Spencer, definirea stilului ca liant între o formă lingvistică şi conţinutul ideatic reprezentat prin această formă (Steinthal 1866, Wackernagel 1873) a fost mai cu seamă susţinută prin recurs la textele literare. Se poate, aşadar, constata că, prin dezvoltarea filologiei şi prin avântul studiilor literare, stilistica a ieşit de pe orbita retoricii şi a fost înglobată în câmpul de atracţie al ştiinţelor literaturii.

Obiectul de cercetare al acestei discipline născute în orizontul literaturii era stilul, dar unghiul din care această noţiune-cheie era luată în considerare se îndepărta de tradiţia retorică potrivit căreia elocuţia este o operaţie de înveşmântare lingvistică a gândirii sau un proces de ornare, în funcţie de circumstanţe, a unei comunicări verbale. În schimb, ea se apropia tot mai mult de ideea că în faptele de stil se răsfrânge ceva esenţial din viaţa interioară a fiinţei omeneşti. Întrucât stilul este manifestarea unei individualităţi, a unei sensibilităţi creatoare, sarcina cea mai importantă a stilisticii ar fi aceea de a studia proprietăţile de ordin subiectiv ale faptelor de limbă în care spiritul se lasă cuprins şi exprimat, domeniul ei predilect de cercetare fiind arta literară.

Numită şi *stilistică literară*[4] sau *estetică*, respectiva arie de lucru savant ce presupunea împletirea cunoştinţelor de filologie, istorie, critică şi teorie literară cu cele de retorică, poetică şi filozofie avea să resimtă presiunea din ce în ce mai intensă a studiilor izvorâte din doctrinele lingvistice întemeiate în Europa centrală şi occi-

[2] Acest principiu al economiei energiilor mentale ar putea fi interpretat ca precursor al principiului pragmatic al pertinenţei, teoretizat de Dan Sperber şi Deirdre Wilson (1995).

[3] Pentru o prezentare detaliată, a se vedea Richter 2010.

[4] În studiile actuale de stilistică este destul de răspândită confuzia între stilistica estetică propriu-zisă şi analiza cu mijloace lingvistice a textului literar. Aceasta din urmă a fost animată de progresele înregistrate în lingvistica descriptivă din prima parte a secolului al XX-lea.

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

dentală în prima jumătate a secolului XX şi reunite, cu mai mult sau mai puţin temei, sub umbrela unei aşa-numite *stilistici lingvistice*[5].

Acest al doilea moment, de tensiune între diversele concepţii stilistice relative unele faţă de altele sau faţă de tradiţiile premergătoare, poate fi reperat în lucrările unora dintre discipolii lui Ferdinand de Saussure, în special Charles Bally, lingvist considerat părintele stilisticii lingvistice, şi Albert Sechehaye, co-editor al celebrului *Cours de linguistique générale* (1916) şi autor al unei lucrări de psiholingvistică, *Programme et méthodes de la linguistique théorique. Psychologie du langage* (1908), în care au fost valorificate elemente cardinale ale concepţiei saussuriene[6]. Dacă luăm ca reper prima dintre lucrările de stilistică ale lui Charles Bally, *Précis de stylistique française* (1905), observăm că despărţirea „apelor" metodologice este lipsită de echivoc. Spre deosebire de preocupările de stilistică literară, adică studiile asupra stilului, centrate asupra valorii artistice a faptelor stilistice originale, de tip individual, stilistica lingvistică era orientată asupra mijloacelor expresive de tip afectiv prezente în limba vorbită de o comunitate dată[7].

Deosebirile dintre cele două direcţii sunt accentuate şi în însemnările saussuriene:

> „Cuvântul *stil* evocă ideea de persoană, de individ, de procedeu individual. (Stilul este omul însuşi etc.) Într-un mod cu totul diferit, stilistica, concepută în maniera în care au ilustrat-o lucrările lui Bally, îşi propune să investigheze mijloacele de expresie ale limbii în măsura în care acestea sunt consacrate de uzul comun, în măsura în care intră în categoria faptului social, fiind, în consecinţă, fixate în afara individului. [...] Stilul depinde de individ, iar stilistica se plasează iniţial deasupra individului, în sfera lingvistică sau socială. [...] Stilul depinde de limba scrisă, în vreme ce stilistica se plasează de preferinţă în afara limbii scrise, în sfera vorbirii pure" (Saussure 2004, p. 271–272).

În fond, concurenţa dintre orientările stilistice cu resort literar şi cele cu pivot lingvistic era doar una din evidenţele atomizării care se instaura în ştiinţele socio-umane. Lingvistica părea a se fărâmiţa în mai multe lingvistici, fapt subliniat chiar

[5] A se consulta şi Iordan 1975, p. 11 şi urm. Un eseu interesant asupra tensiunilor dintre stilistica literară şi cea lingvistică este realizat de Schaeffer 1997, p. 14–23.

[6] Lucrările celor doi reprezentanţi ai şcolii lingvistice geneveze arată cât de profund a fost, în epocă, impactul psihologiei din a doua jumătate a veacului al XIX-lea asupra studiilor de lingvistică descriptivă din primele decenii ale secolului al XX-lea.

[7] „Termenul *stilistică* sună cumva neplăcut în urechile francezilor; el este considerat a avea un iz întrucâtva germanic; cu toate acestea, este un termen clar şi comod care permite deosebirea de alte părţi ale lingvisticii a unei discipline care are un domeniu de sine stătător. Stilistica studiază mijloacele de expresie de care dispune o limbă, procedeele generale de care aceasta se foloseşte pentru a permite redarea în vorbire atât a fenomenelor din lumea exterioară cât şi a ideilor, sentimentelor şi a mişcărilor din viaţa noastră interioară, în general. Ea se ocupă cu raporturile care, într-o limbă dată, se stabilesc între lucrurile denumite şi expresia lor şi încearcă să determine legile şi tendinţele pe care le urmează acea limbă pentru a face posibilă exprimarea gândirii în toate formele sale. În sfârşit, ea îşi caută o metodă proprie prin care să descopere mijloacele de expresie, să le definească şi să le clasifice, arătând care este uzul lor potrivit" (Bally 1905, p. 7 – trad. n., I.M.).

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

de Puşcariu, în însemnările referitoare la Primul Congres Internaţional al Lingviştilor, organizat la Haga, în 1928[8].

În contrast cu acest relief ştiinţific fărâmiţat, concepţia stilistică a lui Sextil Puşcariu şi a unora dintre reprezentaţii şcolii sale s-a edificat ca punte între polul literar şi cel lingvistic, anticipând perspectiva asumată de Tudor Vianu, care denunţa separaţia dintre stilistica literară şi cea lingvistică, considerând-o artificială (Vianu 1957, p. 121–150). Totodată, merită adăugat că viziunea lui Puşcariu asupra naturii faptelor de stil este caracterizată de o schimbare de perspectivă, dinspre cea retorică, fructificată cu precădere în scrierile de istorie şi critică literară, către cea de tip funcţional, prezentă în sinteze precum volumul *Limba română. Privire generală* (1940).

Când obiectul supus cercetării este *textul*, analiza stilistică se axează asupra aspectelor de ordin compoziţional. Ca etapă esenţială în realizarea unui act de limbaj călăuzit de reguli de elaborare şi orientat către dezvoltarea anumitor efecte de receptare, stilul este considerat ca emblemă a unei individualităţi. Puşcariu are credinţa că valorile stilistice ale textului literar dau seamă despre personalitatea celui ce comunică (scriitorul) şi despre orizontul de aşteptări al celui cu care se comunică (cititorul).

Comentariul stilistic este adoptat ca probatoriu de validare a judecăţilor critice formulate din unghi cultural-istoric. În această privinţă, Puşcariu păşeşte pe calea şcolii idealiste, prin care este restaurată, după aproape un secol, ideea că limba este o creaţie umană (Herder[9]), asemănătoare cu arta (Wilhelm von Humboldt[10]). Fluxurile şi refluxurile care animă viaţa şi specificul unei limbi depind de dialectica raportului dintre geniul marilor scriitori şi spiritul popular. Etapele în care spiritul unui popor conferă limbii culoare şi distincţie sunt urmate de epoci în care „limbile şi naţiunile pot fi trezite şi salvate de geniul individual al unor mari personalităţi” (Humboldt 2008, p. 195). În epocile de efervescenţă, „limba se smulge mai mult din banalitatea zilnică a vieţii materiale şi se ridică pe culmile dezvoltării pure a gândirii şi a reprezentării libere” (*ibidem*). În indicarea acestui traiect evolutiv, gân-

[8] „În general, impresia finală e mai mult descurajatoare. Toată lumea e oarecum nemulţumită cu felul de cercetare a limbii de până acuma. Metoda istorică şi comparativă, prea mult întrebuinţată, ajunsă până la rutină, nu mai satisface. Nu numai pentru că nu mai e mult de scos în această direcţie, ci mai ales fiindcă lumea s-a convins că ea nu e singura ce merită a fi urmărită, nu este nici măcar cea mai interesantă. [...] *Dar în locul metodei istorico-reconstructive şi a celei comparatiste nu a izbutit nimeni să pună altceva. S-au făcut încercări în diferite părţi, fără ca ele să treacă peste graniţele ţării respective. În jurul unor personalităţi puternice s-au creat şcoli diferite, cu elevi convinşi şi chiar fanatici, care însă nu izbutesc să se impună. Suntem în plin regionalism lingvistic* [subl. n., I.M.]” (Puşcariu 1978, p. 806).

[9] „Dată fiind conştiinţa care îi este proprie şi a cărei acţiune s-a manifestat liber pentru întâia oară, fiinţa umană a creat limba. [...] Limba este organul natural al înţelegerii, simţul sufletului omenesc, aşa cum puterea văzului a dus la formarea ochiului sau cum instinctul albinei a dus la apariţia fagurelui. Încă de la origine, acest nou simţ creat de minte este sau trebuie să fie, la rândul său, un mijloc de legătură cu ceilalţi” (Herder 2002, p. 87, 97 – trad. n., I.M.).

[10] „[...] în partea cea mai profundă şi mai inexplicabilă a evoluţiei sale, limba se aseamănă cu arta” (Humboldt 2008, p. 127). În studiul introductiv ce prefaţează ediţia în limba engleză a operei lui Wilhelm von Humboldt, Hans Aarsleff argumentează că viziunea savantului german s-a dezvoltat sub influenţa concepţiei lui Denis Diderot.

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

direa lui Humboldt rezonează cu cea a lui Condillac, în accepţia căruia „deşi geniul limbilor depinde iniţial de cel al popoarelor, dezvoltarea acestuia nu ar fi completă fără contribuţia scriitorilor iluştri" (Condillac 2001, p. 186). În concordanţă cu aceste filoane ale filosofiei limbajului[11], Leo Spitzer acreditează ideea că scriitorul, în calitatea sa de locutor privilegiat, înalţă expresia artistică a unei limbi la rangul matriceal de etimon spiritual. Prin transfigurare literară, faptele de limbă devin elemente stilistice relevante „pentru sufletul unei naţiuni"[12].

Iată ce scrie şi Puşcariu în legătură cu acest aspect, în introducerea la *Istoria literaturii române. Epoca veche* (ediţia I, 1920, ediţia a II-a, 1930):

> „Influenţele externe vor explica de multe ori pentru ce literatura noastră a luat anume direcţii, dar dezvoltarea ei iese din sine: râul creşte din apele ce se revarsă în el; creşterea unei literaturi o fac scriitorii ei însemnaţi, bărbaţii ei mari. Şi fiind că fu vorba de «bărbaţii mari», e locul să spunem că metoda evoluţionistă pe care o urmăm nu ne va împiedica să adoptăm într-o măsură oarecare şi metoda biografică, care izvorăşte dintr-o concepţie individualistă a istoriei. Căci scriitorii mari sunt cei ce imprimă pecetea personalităţii lor literaturii unui popor, şi, dacă ei sunt fiii epocii şi ai ţării lor şi, prin urmare, sunt stăpâniţi de ideile generale ale mediului în care trăiesc, nu e mai puţin adevărat că ei sunt şi semănătorii de idei, că originalitatea lor modelează felul de a gândi al generaţiilor viitoare" (Puşcariu 1987, p. 14).

Pe fondul acestor intuiţii şi idei ale căror tulpini au crescut fie în epoca iluministă, fie în epoca romantică, dar care au înmugurit în teoriile lingvistice din prima jumătate a secolului al XX-lea, adoptarea analizei stilistice ca metodă de lucru în filologie s-a dovedit benefică sub mai multe aspecte. În primul rând, analiza stilistică a înlesnit cercetarea textelor în funcţie de elementele lor interne: resurse şi procedee compoziţionale, tehnici de expunere, intenţii şi efecte expresive etc. Această deplasare dinspre context spre text, sau, în termenii lui Leo Spitzer (1970, p. 60), dinspre suprafaţă spre „centrul vital intern" al operei, a permis desfăşurarea unor dezbateri mai complexe şi mai precise asupra genezei, circulaţiei şi relevanţei culturale pe care textele le au. În al doilea rând, consideraţiile de natură stilistică au stabilizat studiul filologic pe versantul obiectivităţii, din moment ce atenţia acordată mecanismelor de articulare textuală a favorizat rafinarea instrumentelor de anali-

[11] A se vedea, de exemplu, consideraţiile şi comentariile formulate de Jean Starobinski, în Spitzer 1970, p. 17, şi de Karabétien 2002.

[12] „Cel mai bun document pentru sufletul unei naţiuni este literatura sa; dar aceasta nu este nimic altceva decât propria limbă, aşa cum este ea scrisă de locutorii privilegiaţi. N-am putea cumva surprinde spiritul naţiunii respective în operele sale literare cele mai importante? [...] Ceea ce aveam în minte era o definiţie mai riguroasă ştiinţific a unui stil individual: o definiţie de lingvist care să fi înlocuit remarcile ocazionale şi impresioniste ale criticilor literari. După părerea mea, stilistica putea deveni un pod între lingvistică şi istoria literară. Pe de altă parte, cunoşteam vechiul adagiu scolastic: *individuum est ineffabile*; orice efort pentru definirea individualităţii unui scriitor prin stilul său ar fi sortită eşecului? Replicam: deviaţia stilistică a individului în raport cu norma generală trebuie să reprezinte un pas istoric depăşit de scriitor: ea trebuie să evidenţieze o mutaţie în sufletul unei epoci, – mutaţie de care scriitorul a devenit conştient şi pe care o transcrie într-o formă lingvistică necesar nouă" (Spitzer 1970, p. 53–54 – trad. n., I.M.).

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

ză lingvistică, în detrimentul lecturii impresioniste. În sfârşit, asemenea explicaţiei etimologice care pune în evidenţă „reţeaua de relaţii dintre limbaj şi spiritul vorbitorului" (Spitzer 1970, p. 53), comentariul stilistic pune în valoare „etimonul spiritual" (*ibidem*, p. 54) al individualităţii creatoare a unui scriitor.

Fără a îmbrăţişa necondiţionat vederile teoretice ale idealiştilor, Puşcariu a practicat o critică textuală prin care a creat o punte între istoria literară şi cea lingvistică, între istoria vieţii autorului şi cea a textului, pe de o parte, şi istoria limbii în care creatorul de text s-a exprimat, pe de altă parte. Sutele de pagini dedicate literaturii române din toate timpurile (Vaida 1972) oglindesc şlefuirea instrumentelor de analiză lingvistică, astfel încât ele să fie apte de a surprinde subtilităţile limbii scriitorilor. Filologul cultivă exemplaritatea (Dan C. Mihăilescu[13]) şi propune evaluări critice interesante, bazate pe ilustrări textuale frecvent însoţite de comentarii stilistice sau de portrete şi peisaje realizate într-un stil ca de frescă, economic, elegant şi atractiv. Dacă se are în vedere statornicia cu care Puşcariu a recurs la textele literare pentru a le releva valoarea expresivă ori pentru a zugrăvi portrete remarcabile ale autorilor preţuiţi, poate că nu ar părea exagerată constatarea că savantul clujean ar putea figura, alături de D. Caracostea şi de Tudor Vianu, printre învăţaţii care au impus critica stilistică în studiul istoric al literaturii române.

Când obiectul supus cercetării este *vorbirea*, stilul este interpretat ca manifestare a vieţii interioare a vorbitorului. Expresia lingvistică codifică şi transmite ceea ce vorbitorul simte, gândeşte şi îşi imaginează. Analiza stilistică a vorbirii se întemeiază pe convingerea că limbile sunt apte să exprime raţionamentele şi sensibilitatea omenească deopotrivă: „Cele două feluri de exprimare, cel gramatical şi cel stilistic, cel logic şi cel afectiv, coexistă în limbajul nostru" (Puşcariu 1976, p. 123). Dubla natură a limbajului verbal are, în cercetările de stilistică ale vremii, un corespondent în opoziţia pe care Charles Bally o stabileşte între exprimarea lingvistică a ideilor şi exprimarea lingvistică a stărilor afective, antiteză prin care, de altfel, este justificată delimitarea obiectului de cercetare al lingvisticii de obiectul de cercetare al stilisticii lingvistice[14]. La Puşcariu, distincţia are rolul de a sublinia că faptele de stil sunt evidenţe ale creativităţii şi originalităţii vorbitorului[15].

[13] Cf. postfaţa la volumul *Istoria literaturii române. Epoca veche* (Puşcariu 1987, p. 245).

[14] „Gândirea noastră oscilează între *percepţie* şi *emoţie*; cu ajutorul lor *înţelegem* şi *simţim*. Cel mai adesea căpătăm simultan *ideea* şi *sentimentul* lucrurilor gândite; este adevărat, în proporţii infim variabile, însă, pentru observaţia practică, se poate spune că [...] gândirea este orientată spre unul dintre aceşti doi poli, fără a-i atinge complet şi are, după caz, o «dominantă» raţională sau o «dominantă» afectivă" (Bally 1951, p. 151–152 – trad. n., I.M.). Dualitatea *raţiune–sentiment* este înţeleasă ca opoziţie de tip saussurian şi legitimează discipline cu domenii de cercetare distincte: „Stilistica are ca punct de plecare ceea ce lingvistica are ca punct de sosire" (*ibidem*, p. 52).

[15] „Alături de colectivitatea receptivă, nevoită să primească o normă convenţională de expresie, valabilă pentru toţi, e individul creator, care aduce aportul lui de originalitate la limba tradiţională. Nu există subiect vorbitor, oricât de umil ar fi, care să nu adauge la expresia uzuală o notă individuală. Gramatica ne învaţă mijloacele de expresie care sunt întrebuinţate în mod normal şi admise de toţi ca

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

Mai apropiată de tezele lui J. Gilliéron şi de stilistica individualistă a idealiştilor decât de stilistica psihosociologică a şcolii geneveze, considerarea faptelor de stil ca manifestări ale adaptabilităţii comunicative a vorbitorului[16] dezvăluie solidaritatea dintre gramatică şi stilistică[17]. Mai mult decât atât, în explicarea mecanismelor prin care este evidenţiat coloritul stilistic al vorbirii, Sextil Puşcariu adoptă modelul funcţional propus de Karl Bühler. Arhitectura frazei, afirmă lingvistul român, „diferă chiar la acelaşi individ, după dispoziţia sufletească, după «situaţia» în care se găseşte şi după pregătirea ascultătorului de a-l «ghici»” (Puşcariu 1976, p. 79). Ca şi în cazul stilului artistic individual, analiza stilistică a unui idiolect presupune descrierea întregului material lingvistic: fonetic, gramatical, lexico-semantic. În acest context, trebuie arătat că Puşcariu este unul din primii cercetători români care acordă atenţie sporită trăsăturilor fonostilistice şi atitudinale ale unui idiolect, punctând adesea potenţialul stilistic al producerii şi receptării sunetelor. Pe lângă acest aspect, merită puse în lumină comentariile stilistice privind motivarea afectivă a mlădierilor de voce sau cele legate de selectivitatea receptării semnalelor acustice[18], după cum merită amintite şi observaţiile privind valoarea expresivă a unor fapte şi fenomene morfologice (imperativul, invocativele), sintactice (topica afectiv-stilistică) şi lexico-semantice (redarea frazeologică a intensităţii superlative[19], resortul stilistico-pragmatic al recursului la neologisme[20]).

Studiul stilistic al vorbirii individuale a presupus adoptarea unei orientări de tip funcţional, iar *Organon*-ul propus de Karl Bühler (2011) s-a dovedit favorabil unei astfel de abordări, din moment ce, într-un act verbal, se codifică date privind locutorul, interlocutorul şi realitatea. Cei trei poli funcţionali, emiţătorul, destinatarul şi lumea, configurează ipostaze valorice distincte ale faptelor de limbă. Din perspectiva locutorului, semnele lingvistice acţionează ca semnale, din punctul de vedere al interlocutorului ele sunt interpretate ca indicii, iar în raport cu obiectele şi stările de lucruri, semnele limbii au valoare simbolică. Comentariile prin care Puşcariu susţine ideea că în vorbirea dintre doi oameni se exprimă un raport social şi se dezvoltă o legătură afectivă, prin „împătritul apel la atenţiunea, fantazia, umorul şi sentimentul ascultătorului” (Puşcariu 1976, p. 120), sunt sprijinite cu exemplificări care suscită şi astăzi interes. De altfel, bogatul repertoriu de comentarii stilistice din volumul *Limba română. Privire generală* (1940) ne permite să concluzionăm că,

bune; stilistica ne arată partea de îmbogăţire pe care o aduc limbii comune graiurile individuale” (Puşcariu 1976, p. 5).

[16] „Amândouă aceste feluri de exprimare, şi cel logic-discursiv, şi cel afectiv-spontan, sunt „normale” şi le întrebuinţăm după împrejurări, având să alegem între ele pe cel mai potrivit cu împrejurările, precum alegem între două sinonime lexicale sau sintactice” (Puşcariu 1976, p. 123).

[17] În concepţia lui L. Spitzer, faptele de stil cu origine afectivă sunt supuse uzurii şi se cristalizează ca elemente cu rol funcţional. Ceea ce la origine este fenomen stilistic poate deveni fapt gramatical.

[18] A se vedea subcapitolele „Psihofonia” şi „Eufonia” în Puşcariu 1976, p. 79–93.

[19] *Ibidem*, p. 109–123.

[20] *Ibidem*, p. 394 şi urm.

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

înainte de apariţia lucrării lui D. Caracostea, *Expresivitatea limbii române* (1942) şi a monografiei lui I. Iordan, *Stilistica limbii române* (1944), Sextil Puşcariu schiţează descrierea stilistică a limbii române vorbite, în conformitate cu ierarhia nivelelor constitutive (fonetic, morfologic, lexico-semantic şi sintactic) şi în acord cu cele mai recente achiziţii teoretice şi metodologice din vremea sa. Nu doar vederile teoretice, ci şi faţetele stilistice ale propriul scris au fost caracterizate de noutate şi vitalitate. De-a lungul vieţii, savantul a edificat o operă monumentală formată din sute de texte ştiinţifice, beletristice, publicistice, memorialistice şi epistolare care îşi aşteaptă editorii şi exegeţii. Descrierea acestor texte cu mijloacele actuale ale ştiinţelor limbajului va putea arăta şi mai bine cât de originală a fost gândirea lui Puşcariu în problema stilului.

Concepută ca disciplină consacrată studiului valorilor expresive din planul vorbirii (*parole*), stilistica are, în concepţia lui Sextil Puşcariu, menirea de a rafina studiul istoric al limbii şi literaturii unui popor şi de a reliefa faptul că limba este o arhitectură prin care se încheagă şi se exprimă o viziune asupra lumii[21].

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

Puşcariu 1974 = Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*. Ediţie de Ilie Dan. Prefaţă de G. Istrate, Bucureşti, Editura Minerva, 1974.

Puşcariu 1976 = Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*. Ediţie de Ilie Dan. Prefaţă de G. Istrate. Note, bibliografie de Ilie Dan, Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

Puşcariu 1978 = Sextil Puşcariu, *Memorii*. Ediţie de Magdalena Vulpe. Prefaţă de Ion Bulei. Note şi comentarii de Ion Bulei şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, Editura Minerva, 1978.

Puşcariu 1978 = Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*. Ediţie de Magdalena Vulpe. Postfaţă de Dan C. Mihăilescu, Bucureşti, Editura Eminescu, 1978.

*

Bally 1905 = Charles Bally, *Précis de stylistique française. Esquisse d'une methode fondée sur l'étude du français moderne*, Genève, A. Eggimann & Cie, 1905.

Bally 1951 = Charles Bally, *Traité de stylistique française*. Troisième édition, vol. I, Genéve–Paris, Librairie Georg & C. S. A.–Librairie C. Klincksieck, 1951.

Bühler 2011 = Karl Bühler, *Theory of Language. The Representational Function of Language*. Translated by Donald Fraser Goodwin and Achim Eschbach, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins, 2011.

Condillac 2001 = Etienne Bonnot de Condillac, *Essay on the Origin of Human Knowledge*. Translated and edited by Hans Aarsleff, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.

Fix *et alii* 2008 = Ulla Fix, Andreas Gardt, Joachim Knape (eds.), *Rhetorik und Stilistik: ein internationales Handbuch historischer und systematischer Forschung/Rhetoric and Stylistics: an International Handbook of Historical and Systematical Research*, vol. I, Berlin–New York, Walter de Gruyter, 2008.

Frisch 1995 = Helmuth Frisch, *Relaţiile dintre lingvistica română şi cea europeană*. Traducere de Marcel Roma, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 1995.

[21] „Felul cum se exprimă diferitele popoare corespunde unor mentalităţi diferite" (Puşcariu 1976, p. 11).

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)

Herder 2002 = Johann Gottfried von Herder, *Philosophical Writings*. Part II. *Philosophy of Language*. Translated and edited by Michael N. Forster, Cambridge University Press, 2002, p. 33–166.
Humboldt 2008 = Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influenţa ei asupra dezvoltării spirituale a umanităţii*. Ediţie în limba română de Eugen Munteanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008.
Iordan 1975 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*. Ediţie definitivă, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.
Karabétien 2002 = Etienne Stéphane Karabétien, *Pour une archéologie de la stylistique*, în „Langue française", 135, 2002, nr. 1, p. 17–32.
Malmberg 1963 = Bertil Malmberg, *Structural Linguistics and Human Communication. An Introduction into the Mechanism of Language and the Methodology of Linguistics*, Berlin–Heidelberg, Springer-Verlag, 1963.
Morpurgo Davies 1998 = Anna Morpurgo Davies, *Nineteenth-Century Linguistics*, în Giulio Lepschy (ed.), *History of Linguistics*, vol. I–IV, Londra–New York, Longman, 1998.
Richter 2010 = Sandra Richter, *A History of Poetics. German Scholarly Aesthetics and Poetics in International Context, 1770–1960*, Berlin–New York, Walter de Gruyter.
Saussure 2004 = Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*. Text stabilit şi editat de Simone Bouquet şi Rudolf Engler, cu colaborarea lui Antoinette Weil. Traducere de Luminiţa Botoşineanu, Iaşi, Editura Polirom, 2004.
Schaeffer 1997 = Jean-Marie Schaeffer, *La stylistique littéraire et son objet*, în „Littérature", 105, 1997, p. 14–23.
Spencer 1892 = Herbert Spencer, *Philosophy of Style*. Together with an *Essay on Style*, by T. H. Wright. With introduction and notes by Fred. N. Scott, Boston–New York–Chicago, Allyn and Bacon, 1892.
Sperber–Wilson 1995 = Dan Sperber, Deirdre Wilson, *Relevance. Communication and Cognition*, Oxford, Blackwell Publishing, 1995.
Spitzer 1970 = Leo Spitzer, *Art du langage et linguistique*, în idem, *Études de style*, Paris, Gallimard, p. 45–78.
Steinthal 1866 = Heymann Steinthal, *Zur Stilistik*, în *Zeitschrift der Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*, vol. IV, Leipzig, W. Friedrich, 1866, p. 465–482.
Vaida 1972 = Mircea Vaida, *Sextil Puşcariu – critic şi istoric literar*, Cluj, Editura Dacia, 1972.
Vianu 1957 = Tudor Vianu, *Stilistica literară şi lingvistică*, în idem, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1957, p. 121–150.
Wackernagel 1873 = Wilhelm Wackernagel, *Poetik, Rhetorik und Stilistik: Academische Vorlesungen*, Halle, Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1873.

SEXTIL PUŞCARIU'S VIEWS ON STYLISTIC
(*Abstract*)

The paper inquires into the stylistic conception of Sextil Puşcariu, the founder of the Cluj School of Linguistics, in order to outline that this original Romanian linguist did not follow the steps of any doctrine or school of linguistics from the first half of the 20th century. Instead, he privileged a framework consistent with the idea that language mirrors the world-view of its users, and, in turn, style mirrors the inner life and creativity of language users, be they great writers or common speakers.

Cuvinte-cheie: *limbă, lingvistică, stil, stilistică, Sextil Puşcariu*.
Keywords: *language, linguistics, style, styilistics, Sextil Puşcariu*.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza"
Facultatea de Litere
Iaşi, Bd. Carol I, 11
mioan@uaic.ro

BDD-A22909 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:21 UTC)